

zien, zijn niet alleen een getrouwe afspiegeling van de veranderingen in de samenleving maar hebben deze ook beïnvloed. De oprichting in 1881 van de RPS is hiervan een fraai voorbeeld, maar ook de stichting van de in dit boek wat karig bedeelde spaarbanken van de vakbeweging — waarbij de christelijke er aanzienlijk eerder bij was dan de socialistische — illustreert deze stelling. De accentverschuiving in de spaarpropaganda is een ander voorbeeld. Richtte deze zich in de eerste honderd jaar in het bijzonder op het bevorderen van de spaarzin van de lagere inkomensgroepen, nadien werd de schooljeugd een belangrijke doelgroep zoals rond 1900 de klasse van de dienstboden dat was geweest. Met de individualisering van de samenleving sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw verdween deze bevoogdende benadering geheel om plaats te maken voor concurrentie om de gunst van de spaarder. Het dienstenpakket van spaarbank en gewone bank groeide naar elkaar toe en het onderscheid tussen beide vervaagde. Hierdoor is de geschiedenis van het spaarwezen in Nederland tot op zekere hoogte ook een mentaliteitsgeschiedenis die in dit boek zijn eindpunt vindt in 1990 toen de spaarbank uit het straatbeeld verdween.

Deze lezenswaardige geschiedenis van het spaarbankwezen in Nederland is interessant en vult een leemte in de geschiedschrijving van het Nederlandse bankwezen. Het resultaat is bovendien een fraai boekwerk met prachtige illustraties uit het rijke Nederlandse spaarbankverleden die de tekst op doeltreffende wijze completeren. Een mogelijk punt van kritiek zou kunnen zijn dat de Nederlandse ontwikkeling nogal op zichzelf wordt beschreven met weinig oog voor het wat bredere internationale of Europese perspectief. Dit is jammer maar doet niets af aan de waarde van dit boek als geschiedenis van de spaarbanken in ons land.

M. M. G. Fase

G. M. W. Acda, e. a., *Het instituut. Honderdzeventig jaar opleiding tot marineofficier 1829-1999* (Bijdragen tot de Nederlandse marinegeschiedenis X; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 's-Gravenhage: Instituut voor maritieme historie, 2000, 319 blz., ISBN 90 6707 526 4).

Regelmatig verschijnt in de serie 'Bijdragen tot de Nederlandse marinegeschiedenis', uitgebracht onder auspiciën van het Instituut voor maritieme historie, een nieuw deel. De jongste loot aan de stam is *Het instituut*. Deze nieuwe bijdrage biedt een overzicht van de geschiedenis van het Koninklijk Instituut voor de marine (KIM), dat wil zeggen de (wetenschappelijke) instelling waar de adelborsten, de toekomstige officieren van de Nederlandse oorlogsvloot, hun vooropleiding kregen en krijgen. Die geschiedenis is daarom al interessant omdat een dergelijk overzichtswerk tot op heden ontbrak. In die leemte is nu voorzien, aldus het 'woord vooraf'. Een zestal uit marinekringen afkomstige auteurs (zowel burgers als militairen) heeft in zeven hoofdstukken aan de hand van wisselende onderwerpen gepoogd de geschiedenis van de opleiding tot marineofficier te beschrijven. Elk hoofdstuk sluit af met een al dan niet uitgebreide, beredeneerde bibliografie.

Bosscher behandelt de periode tot 1960. De auteur geeft een chronologisch overzicht van de officiersopleidingen die voorafgingen aan de oprichting van het KIM in 1829. Vervolgens komen de plaatsen waar het KIM (tijdelijk) gevestigd was, aan bod: Medemblik, Breda en Den Helder. In deze laatste plaats zou het KIM voornamelijk blijven. Ofschoon de auteur de lezer van alles weet te vertellen over het verblijf in de diverse plaatsen, is slechts met enige moeite en tussen de regels door inzicht te krijgen waaruit de opleiding van de aanstaande zeeofficieren bestond. En daarover zou *Het instituut* handelen. Ook wanneer Bosscher de opleiding in de twintigste eeuw behandelt, zijn het meer de omstandigheden waaronder, en de plaats waar het

onderwijs werd genoten, dan het onderwijs en de opleiding zelf, die aan bod komen. Het zou voor niet-ingewijden in de marinehistorie zinnig zijn te vernemen wat nu precies op het KIM werd geleerd en hoe de leerstof, in de negentiende en zeker in de twintigste eeuw, onder invloed van bijvoorbeeld de technologische, militaire, strategische en maatschappelijke veranderingen werd aangepast.

Van Borselen beschrijft de jaren 1960 tot 2000. In zijn bijdrage geeft de auteur een helder overzicht van de manier waarop door de marineleiding, de politiek en de wetenschap over het (te geven) onderwijs aan de adelborsten werd nagedacht, en tot welke resultaten dat proces leidde. De analyse van het spanningsveld — waardevrije wetenschap versus krijgsbedrijf — maakt dit hoofdstuk ronduit boeiend. Het verschaft goed inzicht in de manier waarop marine en maatschappij steeds meer met elkaar te maken kregen. De roep om beter en hoger gekwalificeerd personeel werd steeds luider. De opleiding moest steeds wetenschappelijker worden. Immers, de techniek stond niet stil. Integendeel, die ontwikkeling ging alleen maar sneller.

Acda richt zich in zijn bijdrage vooral op de studenten zelf, de adelborsten, de jongens en later ook meisjes die besloten hadden een loopbaan bij de marine te volgen. Hij geeft een helder beeld van wat het leven van de adelborsten zoal inhield, welke zaken van belang waren en welk gedachtegoed werd hooggehouden. Het vaandel, het adelborstenlied, de korpsgeschiedenis, maar ook de 'baartijd' of ontgroeningsperiode, het 'assaut' met bal en feeëntrein, het zijn allemaal onderwerpen die de revue passeren. Veel meer dan in het geval van een studentenvereniging vormde het korps een onlosmakelijk element van de opleiding.

Van Alphen beschrijft de gebouwen, logementschepen op de diverse vestigingsplaatsen (het KIM had aanvankelijk een nogal zwervend bestaan geleid). Zijn bijdrage munt uit door de grote precisie waarmee hij het onderzoek heeft verricht. Het is geen geringe moeite geweest alle feiten en feitjes boven water te krijgen. Zijn hoofdstuk over de diverse opleidingsschepen van de adelborsten ademt eenzelfde sfeer van gedegenheid en volledigheid.

Elphick biedt de lezer een blik op de kunstschaten die in de loop der jaren het instituut hebben verrijkt. In de loop van de vele tientallen jaren werd een eerbiedwaardige verzameling kunst en curiosa vergaard. Het zijn niet altijd topstukken, maar toch. Dat juist in dit kader van het boek gekozen is voor kleurenafbeeldingen, is een gelukkige keus van de uitgever geweest. Teitler besteedt in zijn hoofdstuk uitgebreid aandacht aan het resultaat van de opleiding: de marineofficier en de wereld waarin deze moe(s)t opereren. Dat was natuurlijk in de eerste plaats de marine zelf. Maar ook de politiek, de technologie, de sociaal-culturele en maatschappelijke ontwikkelingen (de komst van de vrouw aan boord, de rol van het thuisfront), de positie van de krijgsmacht, de economische ontwikkelingen, de concurrentiepositie en dergelijke meer maakten het tot een *must* dat de professionals van de marine van alle markten thuis waren.

Over het algemeen is het lastig om bij een thema dat door zoveel verschillende auteurs wordt behandeld, eenheid van aanpak en schrijfstijl te krijgen. Overwegend zijn de auteurs daarin goed geslaagd. De lezer wordt een zakelijke en heldere voorstelling geboden van het KIM als opleidingsinstituut, van de omgeving, de cultuur, de bewoners en de 'eindproducten'. Dat wil niet zeggen dat dit boek voor iedereen toegankelijk is. De lezer moet wel over enige voorkennis van de marine en maritieme historiografie beschikken, wil hij deze bundel tot in detail begrijpen. Dat doet overigens niets af aan de waarde van deze nieuwe Bijdrage tot de Nederlandse marinegeschiedenis.

A. Jacobs, *Louis Tijssen (1865-1929). Biografie van een Limburgs zielzorger* (Dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen 2001; Nijmegen: Valkhof pers, 2001, 371 blz., €27,04, ISBN 90 5625 109 0).

In deze dissertatie worden leven en werk van de geestelijke Louis Tijssen (1865-1929) beschreven. L. Tijssen werd in 1865 te Wesseem bij Roermond in een goed katholiek middenstandsgezin geboren: twee tantes zaten in het klooster en een oom was pastoor. Met veertien jaar kwam hij bij deze oom in huis om Grieks en Latijn te Ieren, als voorbereiding voor het gymnasium te Rolduc en de opleiding tot priester. Louis diende toen al geregeld als misdienaar bij de zusters van Onze Lieve Vrouw die, door de *Kulturkampf* uit Mùhlhausen verdreven, zich in 1877 te Wesseem hadden gevestigd. Na Rolduc volgde de opleiding op het groot-seminarie te Roermond, bekroond met de wijding tot priester.

Ietwat vreemd lijkt het dat deze geestelijke van nature niet direct in een parochie werd geplaatst maar na de wijding eerst 22 jaar op zijn oude school te Rolduc moest doorbrengen: eerst als leraar, later als 'prefect' (toezichthouder). Pas in 1911 kwam een benoeming tot pastoor in Susteren, in 1919 gevolgd door die tot deken in Sittard. De schrijver stelt in zijn inleiding dat hij met dit boek twee vragen wilde beantwoorden, namelijk of en in hoeverre Tijssen representatief was voor de Limburger zielzorger in de periode 1890-1930 en hoe zijn persoonlijke ontwikkeling op het gebied van geloofsbeleving en spiritualiteit is geweest. Het antwoord op vraag één luidt dat hij traditioneel dacht en werkte maar wel zeer intens en met grote toewijding zijn taak, de zielzorg, beoefende; zijn spiritualiteit concentreerde zich op de aanbidding in rozenkrans- en breviergebed en religieuze oefeningen van het H. Hart van Jezus, de H. Maagd Maria en Haar Vader, de Heilige Sint-Jozef. Bidden, bidden en nog eens bidden gold als zijn devies voor het dagelijks leven. Pastoor Tijssen wordt niet alleen als een zeldzaam gaaf, uiterst typerend voorbeeld van de rooms-katholieke geestelijkheid in zijn tijd geschetst, door de aard van zijn vroomheid en de vormen waar zij in gegoten werd, stond hij tevens midden in het rijke roomse leven, gelijk dat later in beeld en tekst werd gereconstrueerd en ook onder niet-katholieken bekendheid verkreeg. Niet altijd even serieus misschien maar wel zeer sprekend. Dit rijke leven treft men, thans in alle ernst, uitvoerig en minutieus gedocumenteerd in deze biografie aan, althans wat de zielzorgelijke activiteiten van een volijverig pastoor betreft. Pastoors als L. Tijssen behoren tot een inmiddels in ons land praktisch uitgestorven genre en alleen al door het vastleggen van dit leven in al zijn uitingen en verschijningsvormen en het daarmee voor het nageslacht te bewaren, heeft de biograaf een belangrijk en waardevol werk geleverd. Het laat zich goed lezen bovendien.

De schrijver heeft voor zijn boek belangrijke financiële steun van het bisdom genoten. Dan rijst de vraag of dit hem in de werkwijze heeft beïnvloed, of beperkt. Het bisdom verleent niet een opdracht om een van haar helden af te laten branden terwijl anderzijds niemand een opdracht met die bedoeling aanvaardt. De auteur blijkt zijn figuur duidelijk genegen, ook al hoedt hij zich voor expliciete loftuitingen. Soms levert hij lichte kritiek; zo had pastoor Tijssen als prefect in het begin moeite met de orde onder de leerlingen; dacht hij traditioneel en was wel zeer sociaal voelend maar zette zich, anders dan mgr. dr. H. A. Poels, niet in voor structurele maatregelen om de armoede te bestrijden.

In de bestreken periode was de verzuiling niet slechts op het hoogtepunt, ook de tijd van haar ontstaan valt erin. Jacobs schrijft dat tot 1850 het gros van de katholieken alleen met Pasen ter communie ging (114). In de tweede helft van de negentiende eeuw werd echter een groot 'offensief' ingezet om de gelovigen wekelijks, ja zelfs dagelijks te laten communiceren. Het zou van belang zijn om te weten waar de auteur de oorzaken van deze omslag zoekt en hoe hij niet alleen het offensief maar ook het fabelachtige succes ervan, in Nederland althans, verklaart.